

Identifying the effective factors on the realization of the diversity-oriented urban planning model in Rasht using the method of systematic grounded theory

Fazilat Tahari - Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Mahin Nastaran¹ - Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Parviz Ejlali - Great Institute of Education and Research in Management and Planning, Tehran, Iran.

Received: 03 October 2020 Accepted: 29 April 2021

Highlights

- Organizing influential factors in realizing the diversity-oriented approach in the form of causal, contextual, intervening, and consequential categories and strategies.
- Classification of influential factors in realizing the diversity-oriented approach in intellectual, political, instrumental, organizational, legal, financial, educational, and social-cultural infrastructures.
- Introducing grounded theory as a suitable method to understand all the influential factors in realizing the diversity-oriented approach in Rasht.

Extended abstract

Introduction: As an Iranian city, Rasht is made up of diverse people of different ages, sexes, physical abilities, and ethnic backgrounds. Many of the world's urban planning mechanisms have shifted to adopt diversity-oriented approaches and incorporate diversity and difference into urban planning processes by embracing the diversity of urban residents. However, the urban planning mechanism in Iran and the city of Rasht still treats citizens as the same thanks to modernist thoughts, disregarding the differences in age, sex, ethnicity, religion, and physical ability and, consequently, the differences in the citizens' needs in the city. Planning theory and practice has recently become more conscious of the need to cater to diverse needs and preferences (Fincher and Iveson, 2008: vii). Planning for diversity and difference is a social interpretation of planning for cities and an approach that considers the needs of different groups of people (Reeves, 2004: 182). This study aimed to identify the factors affecting the realization of diversity-oriented urban planning in Rasht based on the viewpoints of planning experts in the city.

Theoretical Framework: Diversity refers to the increasingly wide range of social and demographic backgrounds of people who live and work in the city (Leicester City Council, 2012: 2). The notion of diversity is now used as a label for policies addressing the heterogeneity of local populations (Schiller, 2016: 2). Certain differences give rise to discrimination and disadvantage, while others do not. Gender, race, disability, and age are critical issues at the root of much discrimination in the society (Reeves, 2004: 8). The critical point is that differences between diverse social groups in enjoyment of the opportunities of urban planning measures are continually reproduced by a range of processes and policies, rendering a number of people mainstream and others marginal (Fincher, 2003: 1). Planning for diversity is a social interpretation of planning for cities, and is an approach that considers different groups of people (Reeves, 2004: 182). There are two conceptual frames, or ways of regarding this profoundly social interpretation of planning for cities, that need to be deployed simultaneously. Firstly, planning for diversity is planning for the diverse range of people who live in and use the city. Secondly, planning the institutional settings to encourage equality of access across places is

1 Responsible author: m.nastaran@aui.ac.ir

planning to reduce difference (Fincher, 2003: 2).

Methodology: One of the most efficient qualitative research methods, the grounded theory method was used to help achieve the research purpose; since the research problem is multifaceted, complex, and procedural, grounded theory can be an excellent way to provide an understanding of all the adequate conditions and factors. A semi-structured questionnaire was developed for data collection. Then, in-depth interviews were conducted with ten of the planning experts of this city. Sampling was carried out using a nonrandom sampling method called Snowball Purposive Sampling. In this research, a systematic approach known as grounded theory was applied. The systematic approach emphasizes the adoption of data analysis steps, including open coding, axial coding, selective coding, and the development of a logical model or a visual description of the generated theory (Creswell, 2002: 397). After the collection of textual interview data, analysis and coding began along with sampling. Specialized qualitative research software called Max QDA was used for that purpose. The main tasks of this software are to categorize data and connect the categories and to enable more sophisticated data analysis (Levines & Silver, 2014: 7). In grounded theory, the researcher extracts subcategories, main categories, and core categories from the data, and continues the analysis (Beheshti and Rezaayat, 2015; Beheshti, 2016: 51).

Results and Discussion: Finally, the factors effective on the realization of the diversity-oriented urban planning approach were identified, including 17 main categories and 59 subcategories and the relationships between them. These factors include 1) reflection to govern the urban planning mechanism, 2) significant urban planning policies, 3) improvement of the approach applied to develop urban development plans, 4) modification of the contents of urban development plans, 5) public demand, 6) types of urban planning system, 7) national laws protecting the rights of various social groups, 8) law enforcement, 9) citizens' cultural and social characteristics, 10) financial strength of municipalities, 11) organizational structure of the authority implementing the plans, 12) inter-organizational coordination, 13) education of urban planning students, 14) the knowledge and experience of the producers of urban development plans, 15) city council approvals, 16) needs assessment, 17) improvement of the quality of the urban environment/diversity-oriented urban environment. In the next step, we selected the category of applying and realizing the diversity-oriented approach from the open coding step, placed it at the center of the process studied as the Core phenomenon, and then related the other categories to it. These categories include causal conditions, strategies, contextual conditions, intervening conditions, and consequences. Next, a diagram called the coding pattern was drawn, which illustrates the relationships between causal conditions, strategies, contextual conditions, intervening conditions, and consequences. In the following step, we developed a theory of the relationships between categories in the axial coding pattern. This theory provides an abstract description of the process examined in this study, namely the application and realization of the diversity-oriented urban planning approach.

Conclusion: The results demonstrate that a wide range of intellectual, procedural, instrumental, organizational, legal, financial, educational, and socio-cultural infrastructures effectively realize this approach. Identification and explanation of these factors can guide the future decisions and practices of Iran's urban planning authorities to help recognize diverse social groups, respond to their different needs in the city, and address discrimination in urban planning practices.

Keywords: Diversity-Oriented Urban Planning Approach; Diverse Social Group; Grounded Theory; Coding Process; Category; Rasht.

Acknowledgment: This article has been extracted from the first author's doctoral dissertation, entitled Developing a Conceptual Model of the Diversity-Oriented Urban Planning Approach: Case study of Rasht, defended at the Art University of Isfahan under the supervision of the second and third authors.

Citation: Tahari, F., Nastaran, M., Ejlali, P. (2021) Identifying the effective factors on the realization of the diversity-oriented urban planning model in Rasht using the method of systematic grounded theory, *Motaleate Shahri*, 10(40), 89–104. doi: 10.34785/J011.2021.304/Jms.2021.132.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا در شهر رشت با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای نظام‌مند^۱

فضیلت طهری - پژوهشگر دکتری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
مهین نسترن^۲ - دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
پرویز اجاللی - دانشیار بازنشسته، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۲ مهر ۱۳۹۹ تاریخ پذیرش: ۰۹ اردیبهشت ۱۴۰۰

چکیده

شهر رشت، به عنوان نمونه یک شهر ایرانی، از افراد متنوع و گوناگون با سنین، جنسیت‌ها، توانایی‌های جسمی و پیشینه‌های قومی مختلف تشکیل شده است. بسیاری از سازوکارهای برنامه‌ریزی شهری جهان با پذیرش تنوع و گوناگونی ساکنان شهری به سوی به‌کارگیری رویکردهای تنوع‌گرا و گنجانیدن تنوع‌ها و تفاوت‌ها در فرایندهای برنامه‌ریزی شهری تغییرمسیر داده‌اند، اما سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشور ایران و به تبع آن شهر رشت در سایه تفکرات مدرنیسم همچنان با شهروندان به صورت نوعی واحد برخورد می‌کنند و تفاوت‌های سنی، جنسیتی، قومی نژادی، مذهبی، تفاوت در توانایی جسمی و در نتیجه تفاوت در نیازهای شهروندان در شهر را در نظر نمی‌گیرند. نظریه و عمل برنامه‌ریزی به تازگی از ضرورت خدمات‌رسانی به طیف متنوعی از نیازها و ترجیحات آگاه‌تر شده و برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت، تفسیری اجتماعی از برنامه‌ریزی برای شهرها و رویکردی است که نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف را در نظر می‌گیرد. در کشورمان با خلأ مطالعات دانشگاهی در زمینه معرفی رویکرد برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت و شناسایی عوامل مؤثر بر به‌کارگیری و تحقق آن روبه‌رو هستیم. از این‌رو هدف از این مطالعه معرفی اجمالی این رویکرد و شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق آن در شهر رشت بر مبنای دیدگاه‌های صاحب‌نظران برنامه‌ریزی این شهر است. با توجه به نوع مسئله و جامعه آماری تحقیق از روش نظریه زمینه‌ای نظام‌مند استفاده شده است. برای گردآوری داده‌ها ابتدا پرسشنامه نیمه‌ساختاریافته‌ای طراحی و سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله‌برفی با ۱۰ نفر از صاحب‌نظران برنامه‌ریزی این شهر مصاحبه‌های عمیق انجام شد. داده‌های متنی حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از فرایند کدگذاری و روش تحلیل سطر به سطر در نرم‌افزار مکس کیو دی ای^۲ تحلیل شدند. در نهایت عوامل مؤثر بر تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا در قالب ۱۷ مقوله اصلی و ۵۹ مقوله فرعی و روابط میان آنها شناسایی شدند و مدل پارادایمی الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا با تأکید بر شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، پیامدی و راهبردهای تحقق این الگو ارائه شد. نتایج نشان می‌دهد طیف گسترده‌ای از زیرساخت‌های اندیشه‌ای، سیاستی، ابزاری، سازمانی، قانونی، مالی، آموزشی و فرهنگی اجتماعی در تحقق این رویکرد مؤثرند که شناسایی و تبیین آنها می‌تواند راهنمای تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات آینده مراجع برنامه‌ریزی شهری کشورمان باشد.

واژگان کلیدی: الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا، گروه‌های اجتماعی متنوع، نظریه زمینه‌ای، فرایند کدگذاری، مقوله‌ها، شهر رشت.

نکات برجسته

- معرفی نظریه زمینه‌ای به عنوان روشی مناسب برای درک مجموعه شرایط و عوامل مؤثر بر تحقق رویکرد تنوع‌گرا در شهر رشت
- سازماندهی طیف گسترده‌ای از عوامل مؤثر در تحقق رویکرد تنوع‌گرا در قالب پنج دسته شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، پیامدی و راهبردها
- دسته‌بندی طیف گسترده‌ای از عوامل مؤثر در تحقق رویکرد تنوع‌گرا در قالب زیرساخت‌های اندیشه‌ای، سیاستی، ابزاری، سازمانی، قانونی، مالی، آموزشی و فرهنگی اجتماعی

۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته شهرسازی با عنوان "توسعه مدل مفهومی الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا، مطالعه موردی: شهر رشت" است که به وسیله نویسنده اول و با راهنمایی نویسنده دوم و سوم در دانشگاه هنر اصفهان دفاع شده است.

۲ نویسنده مسئول مقاله: m.nastaran@aui.ac.ir

۱. مقدمه

جامعه امروز از افراد متنوع و گوناگون با سنین، جنسیت‌ها، نژادها و پیشینه‌های قومی، توانایی‌های جسمی و باورهای مختلف تشکیل شده است (Higgins et al., 2005: 11). جنسیت، نژاد، معلولیت و سن موضوع‌های کلیدی و ریشه بسیاری از تبعیض‌ها در جوامع هستند (Reeves, 2004: 8). از اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی هنگامی که دیدگاه‌های انتقادی درباره اشکالی از برنامه‌ریزی که این تنوع و گوناگونی پیچیده در زندگی شهری را نادیده می‌گرفتند، شروع به ظهور کردند، تفکر برنامه‌ریزی، رویکردهایی که با شهروندان شهری به مثابه افرادی همانند و یک جور برخوردار می‌کرد را نپذیرفت. برنامه‌ریزی به طور روزافزونی به دلیل در نظر گرفتن تنوع شهرها و ساکنانشان شکست خورد و به همین دلیل مقصدانسته شد. صداهای مخالف به طور گسترده‌ای صداهای گروه‌هایی تعبیری شدند که نقطه نظرات خاص آنها، تجربه‌هایشان از شهر و انتظاراتشان در فرایند برنامه‌ریزی به حاشیه رانده شده بود و به نظرمی رسید که همگونی بستر شهری متنوع، مسلم فرض شده بود. چهل سال بعد از نخستین حمله‌ها به فرضیات و اقدامات همگون‌کننده برنامه‌ریزی، تنوع شهرها و ساکنانشان به موضوع اصلی دل‌نگرانی‌ها و دغدغه‌های تفکر و عمل برنامه‌ریزی و به طور کلی نظریه شهری تبدیل شده است (Fincher & Iveson, 2008, vii:2).

برای کسانی که با وجود این انتقادات بر این باورند که برنامه‌ریزی همچنان می‌تواند ابزار ارزشمندی در مبارزه برای عدالت و حق به شهر باشد، شناسایی چارچوب جدیدی برای به‌کارگیری برنامه‌ریزی در شهرهای معاصر بسیار مهم است (Bridge & Watson, 2011: 407). نظریه و عمل برنامه‌ریزی به تلاقی از ضرورت خدمت‌رسانی به طیف متنوعی از نیازها و ترجیحات آگاه‌تر شده است. رویکرد برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت چارچوب جدیدی برای تفکر در مورد برنامه‌ریزی شهرها ارائه می‌کند. این چارچوب در جست‌وجوی برجسته‌کردن تعهدات و فرصت‌های اجتماعی برنامه‌ریزی است (Fincher & Iveson, 2008, vii).

وظیفه سازوکارهای برنامه‌ریزی شهری، پاسخگویی به نیازهای گروه‌های اجتماعی متنوع در قالب اقدامات برنامه‌ریزی شهری است. بسیاری از سازوکارهای برنامه‌ریزی شهری جهان با پذیرش تنوع و گوناگونی ساکنان شهری به سوی به‌کارگیری رویکردهای تنوع‌گرا^۱ و در نظر گرفتن و گنجاندن تنوع‌ها و تفاوت‌ها در فرایندهای برنامه‌ریزی شهری تغییرمسیر داده‌اند، اما سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشور ایران و به تبع آن شهر رشت در سایه تفکرات مدرنیستی همچنان با شهروندان به صورت گونه و عام برخوردار می‌کند و تفاوت‌های سنی، جنسیتی، قومی نژادی، مذهبی، تفاوت در توانایی جسمی و در نتیجه تفاوت در نیازهای شهروندان در شهر را در نظر نمی‌گیرد.

عوامل متعددی در به‌کارگیری و تحقق رویکردهای نوین برنامه‌ریزی شهری از جمله رویکرد تنوع‌گرا توسط سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشورمان دخیل هستند که شناسایی و تبیین آنها می‌تواند راهنمای تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات آینده مراجع برنامه‌ریزی شهری کشورمان

در سطح ملی و محلی برای به‌رسمیت شناختن گروه‌های اجتماعی متنوع، پاسخگویی به نیازهای متفاوتشان در شهر و مقابله با تبعیض در اقدامات برنامه‌ریزی شهری باشد. هدف این مطالعه معرفی اجمالی این رویکرد و شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق آن در شهر رشت بر مبنای دیدگاه‌های صاحب نظران برنامه‌ریزی این شهر است. با توجه به نوع مسئله و جامعه آماری تحقیق از روش نظریه زمینه‌ای نظام‌مند^۲ استفاده شده است. این روش در مواردی کاربرد دارد که دانش ما در آن زمینه‌ها محدود است. شهر رشت به عنوان نمونه یک شهر ایرانی و یک کلانشهر غیررسمی به سرعت در حال رشد به عنوان بستر مطالعه کیفی انتخاب شده است؛ چرا که با توجه به سهم قابل توجه گروه‌های اجتماعی مختلف از کل جمعیت شهر به استناد آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ (زنان حدود ۵۱ درصد، کودکان ۱۷ درصد، سالمندان ۱۱ درصد و توانخواهان تحت پوشش بهزیستی حدود ۱/۵ درصد از کل جمعیت شهر را تشکیل می‌دهند (www.amar.org.ir, 2020))، به رویکرد برنامه‌ریزی شهری مؤثرتری برای پاسخگویی به نیازهای گروه‌های مختلف اجتماع نیاز دارد.

۲. چارچوب نظری

۲.۱ تنوع و تفاوت

اصطلاح تنوع، معانی گوناگونی در ادبیات شهری دارد. در میان طراحان شهری به اختلاطی از انواع ساختمان (طراحی کالبدی متنوع) اطلاق می‌شود. در میان برنامه‌ریزان ممکن است به معنای کاربری‌های مختلط یا ناهمگونی طبقاتی و نژادی قومی باشد. در میان جامعه‌شناسان و تحلیلگران فرهنگی عمدتاً در معنای دوم به‌کار می‌رود (Fainstein, 2005: 4). خصوصیات و ویژگی‌های تنوع به سه بعد اجتماعی، جمعیت‌شناختی و فرهنگی قابل تقییل هستند. تنوع به طیف به‌شدت متنوعی از افراد با زمینه‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی مختلف اشاره می‌کند که در شهر زندگی و کار می‌کنند (Leicester city council, 2012: 2). تنوع صرفاً بر قومیت یا جنسیت یا طبقه اجتماعی متمرکز نیست. تنوع تا حد زیادی یک اصطلاح توصیفی است که ابعاد مختلف تمایز اجتماعی را در برمی‌گیرد: قومی، مذهبی، جنسیتی و غیره (Vertovec, 2014: 7). مفهوم تنوع در حال حاضر به مثابه لقبی برای سیاست‌هایی به کار می‌رود که به ناهمگونی جمعیت محلی می‌پردازند و در مقایسه با چند فرهنگ‌گرایی که بر تفاوت قومی فرهنگی متمرکز است، سیاست‌های تنوع در با در نظر گرفتن مقوله‌های مختلف و متعدد تفاوت شامل نژاد/ قومیت، جنسیت، سن، گرایش جنسی و توانایی ذهنی/ جسمی به مفهوم تفاوت نزدیک می‌شوند (Schiller, 2016: 2).

به عقیده ریوز سردرگمی از اینجا ناشی می‌شود که برخی از تفاوت‌ها منجر به تبعیض و محرومیت می‌شوند و برخی دیگر نه. جنسیت، نژاد، معلولیت و سن موضوع‌های کلیدی و ریشه بسیاری از تبعیض‌ها در جوامع هستند (Reeves, 2004: 8). فینچر می‌گوید نکته مهم این است که تفاوت بین گروه‌های اجتماعی مختلف در برخورداری از فرصت‌ها و برآمدهای منتج از اقدامات برنامه‌ریزی شهری به طور پیوسته توسط طیف گسترده‌ای از سیاست‌ها و رویه‌ها که برخی از مردم را در جریان

- 1 Planning for diversity and Difference
- 2 Diversity-Oriented Approaches

اصلی قرار می‌دهند و دیگران را به حاشیه می‌رانند، بازتولید می‌شود (Fincher, 2003:1). سیاست‌های برنامه‌ریزی بر تخصیص و توزیع منابع میان گروه‌های مختلف مردم تأثیرگذارند. اثرات اجتماعی توزیعی سیاست‌های برنامه‌ریزی خنثی و بی‌طرف نیستند. بلکه برنامه‌ریزی این پتانسیل را دارد که بر این که چه کسانی به چه منابعی دسترسی پیدا می‌کنند، تأثیر بگذارد. سیاست‌ها و فرآیندهای برنامه‌ریزی می‌توانند ناخواسته نسبت به برخی از افراد یا گروه‌ها بی‌توجه باشند و ممکن است ناخواسته، علیه برخی از بخش‌های جامعه تبعیض قائل شوند (Booth et al., 2004:4-5). بنابراین مفهوم تفاوت به معنای تفاوت در برخورداری از فرصت‌ها و برآمدهایی است که اقدامات برنامه‌ریزی شهری برای شهروندان فراهم می‌کنند.

۱.۲ برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت

بین مردم تنوع وجود دارد. گروه‌های ذی نفع و گروه‌های با ویژگی‌های خاص وجود دارند که به رسمیت شناختن آنها ضروری است. اما آنچه مهم است، این است که تفاوت بین گروه‌ها به طور پیوسته توسط طیف گسترده‌ای از فرایندها و سیاست‌ها که برخی از افراد را در جریان اصلی قرار می‌دهند و دیگران را به حاشیه می‌رانند، بازتولید می‌شوند. سیاست‌های برنامه‌ریزی جزو آن دسته از سیاست‌هایی هستند که در ابتدا به روش‌های خاصی تنوع را تشخیص می‌دهند و از سوی دیگر می‌توانند منجر به تداوم تفاوت‌ها شوند (Fincher, 2003: 1). برای کسانی که با وجود این انتقادات بر این باورند که برنامه‌ریزی همچنان می‌تواند ابزار ارزشمندی در مبارزه برای عدالت و حق به شهر باشد، شناسایی چارچوب جدیدی برای به‌کارگیری برنامه‌ریزی در شهرهای معاصر بسیار مهم است (Bridge & Watson, 2011:407).

در نظر گرفتن نیازهای همه گروه‌های اجتماعی متنوع و رسیدگی به آن نیازها توسط رهیافت برنامه‌ریزی برابری‌گرا و همه‌شمول، بسیار مهم و حیاتی است (Greater London Authority, 2007: 6). برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت، تفسیری اجتماعی از برنامه‌ریزی برای شهرها و رویکردی است که نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف را در نظر می‌گیرد (Reeves, 2004: 182). در این تفسیر عمیقاً اجتماعی از برنامه‌ریزی برای شهرها، دو چارچوب مفهومی یا شیوه مشاهده وجود دارد که باید به طور همزمان به‌کار گرفته شوند. نخست، برنامه‌ریزی برای طیف متنوعی از افرادی که در شهرها زندگی و از آن استفاده می‌کنند، که برنامه‌ریزی برای تنوع است و دوم، برنامه‌ریزی زمینه‌ها و سازوکارهای نهادی به گونه‌ای که مروج و مشوق برابری دسترسی در مکان‌های مختلف باشد که برنامه‌ریزی برای کاهش تفاوت است (Fincher, 2003: 2). برنامه‌ریزی برای تنوع، شیوه‌ای از تفکر درباره گروه‌هایی از افراد دارای ویژگی‌های خاص است که به دلیل تفاوت‌هایشان با جریان اصلی به توجه ویژه‌ای در برنامه‌ریزی نیاز دارند. در برنامه‌ریزی برای کاهش تفاوت‌های تثبیت شده، محرومیت و نابرابری مکانی یک مفهوم اصلی و اولیه است، به این معنا که ویژگی‌های یک مکان موجب ایجاد فرصت‌ها و موانعی برای مردم می‌شود. جایی که افراد زندگی می‌کنند، تفاوت ایجاد می‌کند، زیرا مکان‌ها از ترکیب‌های مختلف و متغیری از امکانات، حمل‌ونقل عمومی، زیرساخت‌های اجتماعی و کالبدی برخوردارند که بر تحرک و

دسترسی تأثیر می‌گذارد (Fincher, 2003: 3).

بازشناسی و توزیع مجدد^۱ مناطق، هنجارها یا اهداف اجتماعی^۲ متناظر با برنامه‌ریزی برای تنوع و برنامه‌ریزی برای تفاوت هستند. بازشناسی، عمل تصدیق وجود "افراد مختلف" در هر زمینه و بستری است که از طریق شناسایی و برجسب‌گذاری گروه‌های ذی نفع در یک کشمکش، درگیری یا موقعیت انجام می‌شود. توزیع مجدد، استفاده از برنامه‌ریزی برای کاهش اختلاف بین فقیر و غنی در شهرهاست که اغلب از طریق راهبردهایی با هدف کاهش محرومیت مکانی از طریق قرار دادن امکانات عمومی و زیرساخت‌های اجتماعی و کالبدی انجام می‌شود (Fincher, 2007: 41). بازشناسی مثبت / پذیرا^۳ و بازشناسی نسبی / رابطه‌ای^۴ مفاهیم مهم در بازشناسی هستند. در بازشناسی مثبت / پذیرا بر اساس مدل ذات‌گرا یا اصیل هویت^۵، بین گروه‌های مختلف که مجموعه منافع و تجربیات مشترکی دارند، مرزهایی وجود دارد (Fincher & Iveson, 2008: 91). اما در بازشناسی نسبی / رابطه‌ای، هویت به عنوان نوعی رابطه مبتنی بر تفاوت از دیگران و نه بر اساس جدایی از دیگران، درک می‌شود (Rose, 1997). از این نظر، یک گروه اجتماعی در درجه نخست بر اساس مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و خصوصیات مشترک تعریف نمی‌شود بلکه بر اساس هویت و روابطش با دیگران تعریف می‌شود. برخورداری / محرومیت مکانی و دسترسی پذیری مفاهیم مهم در توزیع مجدد هستند. برخورداری / محرومیت مکانی به طور کلی به یک مکان، محل یا منطقه اطلاق می‌شود که از نظر تسهیلاتی که حاوی آن است، برای ساکنانش سودمند یا محرومیت‌زاست. دسترسی پذیری، مادیت کالبدی فاصله بین یک شخص و امکانات یا خدماتی است که افراد ممکن است به آنها نیاز داشته باشند. قابلیت دسترسی به خدمات چیزی بیشتر از مجاورت کالبدی با آنهاست و شامل درک حس نزدیکی یا سهولت دسترسی اجتماعی گروه‌های اجتماعی متنوع به تسهیلات و خدمات است (Fincher & Iveson, 2008: 30-36).

نظریه تنوع‌گرا به دلیل توجه به گروه‌های اجتماعی مختلف در فرآیندهای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری با تعدادی از نظریه‌های برنامه‌ریزی همچون برنامه ریزی وکالتی، برنامه ریزی مساوات خواه و برنامه ریزی دموکراتیک قرابت محتوایی دارد. آنچه برنامه ریزی برای تنوع و تفاوت را از برنامه ریزی وکالتی، مساوات خواه و دموکراتیک متمایز می‌کند، تأکید این برنامه ریزی بر اصلاح محتوای برنامه‌ها و تشریح دقیق محتوای یک برنامه توسعه شهری تنوع‌گرا و البته کثرت‌گرا و مردم محور در مقابل تأکید سایر رویکردها بر دخالت دادن هر چه بیشتر گروه‌های محروم جامعه در فرآیندهای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری شهری یا به بیانی دیگر مشارکت مردمی است. در جدول شماره ۱ مطالعات جهانی پیرامون برنامه ریزی برای تنوع و تفاوت در دو حوزه نظری و تجربی اجمالاً مرور می‌شود.

- 1 Recognition and Redistribution
- 2 Planning Logics/Norms/Goals
- 3 Affirmative Model of Recognition
- 4 Relational Model of Recognition
- 5 Essentialist or Authenticity Model of Identity

جدول شماره ۱۵: مرور مطالعات جهانی درباره برنامه ریزی برای تنوع و تفاوت

صاحب نظر برنامه ریزی	توضیحات
فینچر و ایوسن	معرفی در رویکرد برنامه ریزی برای تنوع و برنامه ریزی برای تفاوت، معرفی دو منطق/هنجار اجتماعی بازشناسی و توزیع مجدد به عنوان دو هدف اجتماعی کلی برنامه ریزی شهری و تشریح مفاهیم مهم مطرح در بازشناسی و توزیع مجدد و قواعد تصمیم گیری یا شیوه های ایجاد تنوع عادلانه از طریق بازشناسی و توزیع مجدد (Fincher, 2003; Fincher, 2007; Fincher & Iveson, 2008; Bridge & Watson, 2011)
ریوز	معرفی رهیافت در جریان اصلی قرارداد، نقش برنامه ریزی فضایی در مقابله با محرومیت اجتماعی ناشی از نژاد، قومیت، سن، جنسیت، معلولیت و جز آن، وضع مقرراتی علیه تبعیض بین افراد، عدم شناخت نهادهای برنامه ریزی محلی از تنوع موجود در جامعه و چگونگی در نظر گرفتن موضوعات مرتبط با تنوع در فرآیندهای برنامه ریزی، دستورالعمل های راهنمای دولتی در زمینه ادغام تنوع و برابری در جریان اصلی فرآیندهای برنامه ریزی و اسناد سیاست گذاری، ایجاد سازمان های مدافع حقوق گروه های اجتماعی مختلف و ارزیابی اثرات سیاست ها و برنامه ها بر گروه های مختلف (Reeves, 2004)
ورتووک	تعاریف مختلف مفهوم تنوع، منشاء و خاستگاه گفتن تنوع در ایالات متحده آمریکا و اروپا، اتخاذ سیاست «قراردادن تنوع در جریان اصلی» در تمام سطوح بخش عمومی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا و انتقادات و ارزیابی های منفی از سیاست ها و برنامه های تنوع (Vertovec, 2007; Vertovec, 2012; Vertovec, 2014)
بوث و همکاران	بازبینی و بررسی سیاست ها و دستورالعمل های راهنمای برنامه ریزی بریتانیا به منظور حصول اطمینان از پرداختن آن سیاست ها و دستورالعمل های راهنما به نیازهای یک جامعه متنوع و انطباق کامل آنها با قوانین برابری بریتانیا، معرفی چارچوب در حال رشد قوانین مرتبط با برابری در بریتانیا (Booth et al., 2004)
هیگینز و همکاران	ارائه دستورالعمل راهنما و تأکید بر تعهد دولت ها به تدوین سیاست های مرتبط با زندگی روزمره مردم و در نظر گرفتن نیازهای تمام بخش های جامعه و قرارداد موضوعات مرتبط با تنوع در جریان اصلی کارهای روزمره نهادهای برنامه ریزی (Higgins et al., 2005)
شهرداری لندن	معرفی برخی از اصول اساسی راهنمای برنامه ریزی برای برابری و تنوع در بستر لندن، نحوه تأثیرگذاری موضوعات مهم برنامه ریزی فضایی بر برابری و تنوع، نیازهای فضایی خاص گروه های هدف (کودکان و جوانان، سالمندان، توانخواهان، اقلیت های قومی و ...) و راهنمایی های مفصل و دقیقی درباره چگونگی استفاده از سیاست ها و پیشنهادهای برنامه ریزی برای پاسخگویی به این نیازهای فضایی خاص (Greater London Authority, 2007, 3)
گراهام و فیلیس	بررسی انواع سیاست ها و پروژه هایی که حکومت های محلی چهار شهر بزرگ تورنتو، مونترال، ونکوور و وینپینگ در واکنش به موضوع تنوع به کار گرفتند و نهادهای جدیدی که برای رسیدگی به مسئله تنوع ایجاد نمودند (Graham & Phillips, 2006, 17-22)
احمدی و تاسان کوک	تشریح ویژگی های خاص مدیریت تنوع در تورنتو عبارتند از تسلط رویکرد کثرت گرا (سالمندان، جوانان، زنان، فقرای شهری، گروه های قومی، توانخواهان، بومی ها و بی خانمان ها) نسبت به تنوع در سیاست گذاری ها، استفاده از رویکرد دارایی منبأ در مدیریت تنوع و به هم پیوستگی سطوح و لایه های مختلف حکومت در اجرای سیاست های تنوع (Ahmadi & Tasan-Kok, 2014)
اندرسن و همکاران	تشریح اقدامات شهر کینهاگ در زمینه تنوع از جمله به کارگیری راهبرد در جریان اصلی قرارداد برای دستیابی به ابتکار عمل های منسجم و موفق برای پاسخگویی به تنوع از طریق گنجاندن ملاحظات مرتبط با تنوع در سیاست ها و اسناد شهرداری، اقدامات روزانه کارمندان شهرداری و مدیریت روزمره شهر (Andersen et al., 2014)
شیلر	تشریح سیاست های تنوع و تمایز آن با سیاست های چندفرهنگ گرایانه و جذب و تشریح ساختار سازمانی، عاملان و اقدامات مرتبط با اجرای سیاست های تنوع در سه شهر اروپایی لیدز، آمستردام و آنتورپ (Schiller, 2016)

۳. روش

اما مرتبط آزاد هستند (Vahidi Borji, 2017: 8). یکی از ایرادات وارد بر روش مصاحبه نیمه ساختارمند این است که محقق در چنین روشی سعی می کند فارغ از پاسخگویی مصاحبه شوندگان محتوای بحث را در مسیر اهداف خود حفظ کند که این خود تا حدودی نتیجه را ریب می کند.

برای گردآوری داده ها ابتدا پرسشنامه نیمه ساختار یافته ای بر مبنای مرور ادبیات تحقیق طراحی شد. نمونه گیری بر اساس روش نمونه گیری هدفمند و غیر احتمالی انجام شده و از میان راهبردهای نمونه گیری هدفمند معرفی شده توسط گال و همکاران و تدلی و تشکری (Gall et al., 1996; Tashakkori et al., 2020) نمونه منتخب ۱۰ نفر از باتجربه ترین اساتید دانشگاه و مدیران شهری با میانگین ۲۵ سال سابقه پژوهش و فعالیت اجرایی هستند که با روش گلوله برفی و به پیشنهاد و توصیه دیگر مصاحبه شوندگان انتخاب شدند. پس از مصاحبه عمیق با ۱۰ متخصص، اشباع نظری حاصل شد اما به علت اطمینان بیشتر مصاحبه ها تا ۱۴ مصاحبه ادامه یافت. در جدول شماره ۲ مشخصات مصاحبه شوندگان آمده است.

برای دستیابی به هدف تحقیق از روش نظریه زمینه ای که یکی از کارآمدترین روش های تحقیق کیفی است، استفاده شده است. زیرا مسئله تحقیق، مسئله ای چندوجهی، پیچیده و فرآیندی است و نظریه زمینه ای می تواند روش مناسبی در درک مجموعه شرایط و عوامل مؤثر باشد. در روش نظریه زمینه ای، پژوهشگر کار را با نظریه ای که از قبل در ذهن دارد شروع نمی کند، بلکه کار را در عرصه واقعیت آغاز می کند و می گذارد تا نظریه از درون داده هایی که گرد می آورد، پدیدار شود (Strauss & Corbin, 2015: 34). منطق نظریه زمینه ای به روش گردآوری داده ها و روش های نمونه گیری آن جهت می بخشد. ارائه نظریه زمینه ای، مستلزم گردآوری داده های متنی مصاحبه ای عمیق است. زیرا روش مصاحبه عمیق، مهم ترین فن گردآوری داده های زمینه ای محسوب می شود (Morse, 2001). مصاحبه عمیق غالباً به عنوان مصاحبه نیمه ساختارمند معرفی می شود؛ به دلیل آن که محقق برخی کنترل ها را بر روی جهت و محتوای بحث نگه می دارد. در حالی که شرکت کنندگان در شرح دادن و یا انتخاب جهت های جدید

1 Mainstreaming Approach

2 Planning Policies and Guidance (PPGs)

3 Asset Based

4 Multiculturalism

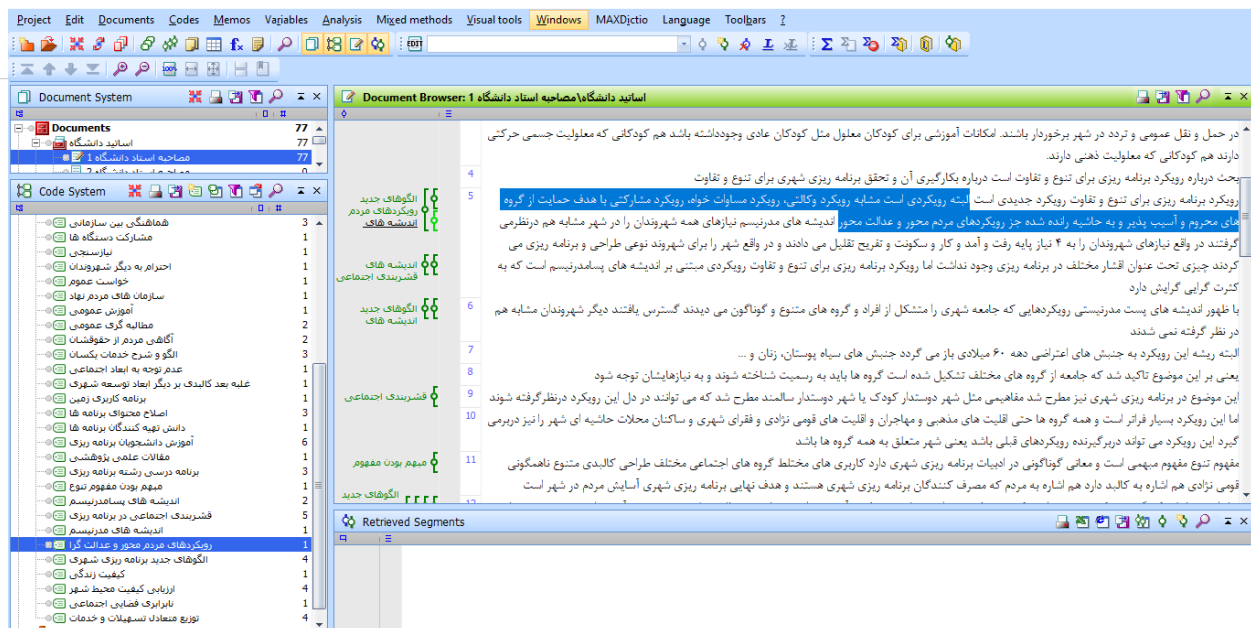
5 Assimilation

جدول شماره ۲: مشخصات مصاحبه‌شوندگان در شهر رشت

ردیف	برجسب	سمت در سازمان	سازمان	ردیف	برجسب	سمت در سازمان	سازمان
۱	M1	مدیر منطقه	شهرداری منطقه	۶	P1	استاد	دانشگاه گیلان
۲	M2	مدیر منطقه	شهرداری منطقه	۷	P2	استاد	دانشگاه گیلان
۳	M3	معاونت شهرسازی و معماری	شهرداری مرکز	۸	P3	استاد	دانشگاه گیلان
۴	M4	معاونت شهرسازی و معماری	شهرداری مرکز	۹	P4	استاد	دانشگاه گیلان
۵	M5	مدیر شهرسازی	اداره راه و شهرسازی استان گیلان	۱۰	P5	استاد	دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

تأکید دارد (Creswell, 2002: 397). در نظریه داده‌بنیاد محقق با انجام مراحل چندگانه کدگذاری شامل کدگذاری باز یا اولیه، کدگذاری محوری و در نهایت کدگذاری انتخابی یا گزینشی، مقولات فرعی، اصلی و هسته‌ای را از دل داده‌ها استخراج نموده و کار تحلیل را ادامه خواهد داد (Beheshti & Rezaayat, 2015; Beheshti, 2016: 51). در هر یک از این مراحل کد یا کدهای الصاق شده باید داده‌های مرتبط با خود را به سطح اشباع برسانند (Strauss & Corbin, 2013). در تصویر شماره ۱ نمونه‌ای از شکل‌گیری کدها در محیط نرم افزار نشان داده شده است.

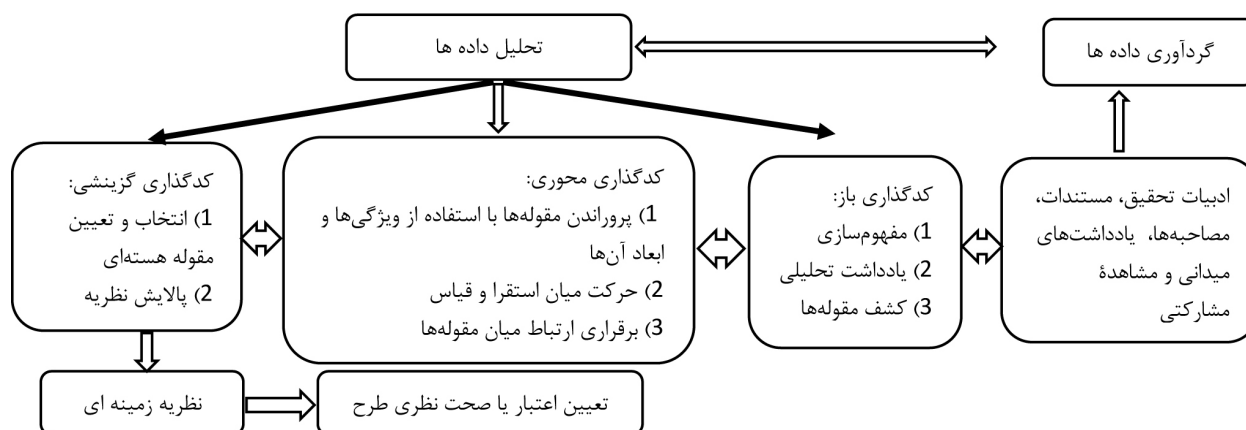
بعد از گردآوری داده‌های مصاحبه‌ای و متنی، تحلیل و کدگذاری در امتداد با نمونه‌گیری آغاز می‌شود. برای این کار از نرم افزار تخصصی تحقیق کیفی مکس کیودی‌ای استفاده شده است. وظیفه عمده نرم‌افزار کمک به طبقه‌بندی داده‌ها و در ارتباط قراردادن این طبقات با یکدیگر است و امکان تحلیل پیشرفته‌تر را بر روی داده‌ها فراهم می‌آورد (Levines & Silver, 2014: 7). در این پژوهش از رهیافت نظام‌مند در نظریه‌سازی داده‌بنیاد استفاده می‌شود. رهیافت نظام‌مند بر استفاده از گام‌های تحلیل داده‌ها مشتمل بر کدگذاری باز، محوری و انتخابی و تدوین یک الگوی منطقی یا یک توصیف بصری از نظریه تولیدشده

تصویر شماره ۱: نام‌گذاری روایت و شکل‌گیری کدها در محیط نرم‌افزار مکس کیودی‌ای

مرتبط کردن مقوله‌ها به مقوله‌های فرعی، کدگذاری محوری نامیده می‌شود، زیرا کدگذاری در محور یک مقوله صورت می‌گیرد و مقوله‌ها را در سطح ویژگی‌ها و ابعاد به یکدیگر مرتبط می‌کند (Strauss & Corbin, 2015: 145; Lee, 2001: 49). کدگذاری محوری در محیط نرم‌افزار مکس کیودی‌ای نشان داده شده است.

کدگذاری باز، فرآیندی تحلیلی است که از طریق آن مفهوم‌ها شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آنها در داده‌ها کشف می‌شوند. در جریان کدگذاری باز، داده‌ها به پاره‌های مجزا خرد می‌شوند و با دقت مورد بررسی قرار می‌گیرند و از جهت شباهت‌ها و تفاوت‌ها با یکدیگر مقایسه می‌شوند. برای انجام کدگذاری باز از روش تحلیل سطر به سطر استفاده می‌شود. این روش با معاینه دقیق و از نزدیک داده‌ها، عبارت به عبارت و گاه کلمه به کلمه انجام می‌شود (Strauss & Corbin, 2015: 141). فرآیند

نمودار شماره ۱: مراحل تحلیل در نظریه زمینه ای

الگوی برنامه ریزی تنوع‌گرا در شهر رشت، مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان برنامه‌ریزی این شهر، با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای نظام‌مند و نرم‌افزار مکس کیودی‌ای به صورت کیفی تحلیل شدند. در روش نظریه زمینه‌ای متن مصاحبه‌ها با دقت بازخوانی می‌شود و تحلیلگر بر اساس هدف پژوهش با کمترین دخالت، روایت‌های موجود در متن را استخراج کرده و آنها را به شکل مقوله‌هایی دسته‌بندی می‌کند. از کنار هم قرار دادن مقوله‌های دارای مفاهیم مشابه، مقوله‌های اصلی به دست می‌آیند. در پژوهش حاضر نیز با مرور متن مصاحبه‌ها ۱۷ مقوله اصلی به دست آمده که هر یک دارای زیرمقوله‌هایی هستند. این مقوله‌های اصلی در تصویر شماره ۴ که از نرم‌افزار استخراج شده است، معرفی شده‌اند. در ادامه رابطه میان مقوله‌های اصلی به دست آمده از تحلیل بررسی می‌شود.

در نهایت مهم است که مشخص شود آیا تبیین نظری شما برای مشارکت‌کنندگان معنا دارد و معقول است و برگردان دقیقی از وقایع و توالی آنها در خود فرایند است. در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، اعتبارسنجی بخش فعالی از فرایند پژوهش بوده و در قالب یکسری راهبردها اجرا می‌شود (Creswell, 2002). در این مطالعه از دورا هبرد (۱) تأیید مشارکت‌کنندگان از طریق ارائه یافته‌های تحقیق به سه نفر از مشارکت‌کنندگان و اعمال نقطه‌نظرات آنها (۲) درگیر بودن با پدیده تحقیق (پژوهشگر این رساله کارشناس شهرسازی شاغل در شهرداری رشت و از مجریان طرح جامع و تفصیلی این شهر است) استفاده شده است.

۴. بحث و یافته‌ها

۴/۱ شناسایی عوامل مؤثر بر به کارگیری و تحقق الگوی برنامه‌ریزی تنوع‌گرا
برای دستیابی به هدف شناسایی عوامل مؤثر بر به کارگیری و تحقق

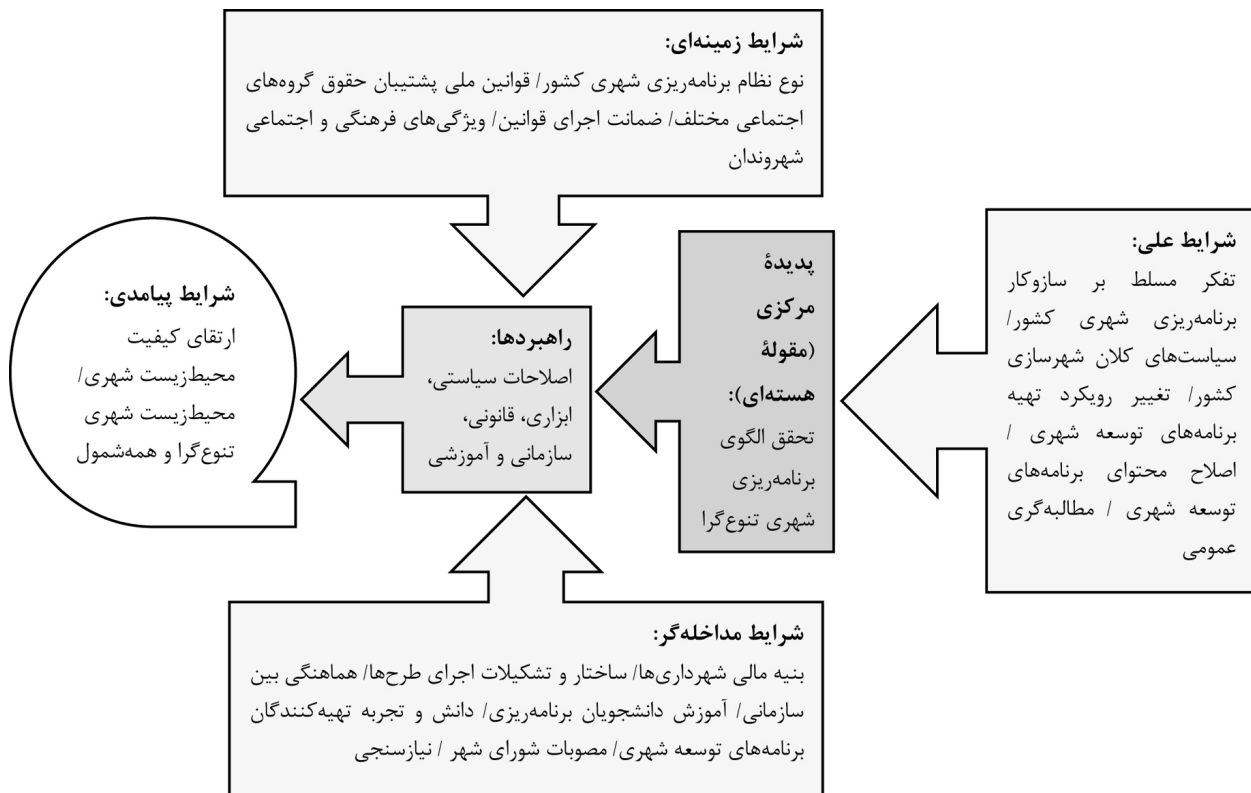
Code System	Count
Code System	473
تفکر حاکم بر نظام برنامه ریزی شهری کشور	12
...ویژگی های فرهنگی و اجتماعی جامع	5
ضمانت اجرایی قوانین	20
تغییر رویکرد تهیه برنامه ها	27
نوع نظام برنامه ریزی شهری	16
سیاست های کلان شهرسازی	28
مصوبات شورا	28
رویکرد برنامه ریزی برای تنوع و تفاوت	8
قوانین ملی	30
ساختار و تشکیلات مناسب برای اجرا	57
ضعف بنیه مالی شهرداری ها	33
هماهنگی بین سازمانی	22
نیازسنجی	19
مطالبه گری عمومی	22
اصلاح محتوای برنامه ها	55
دانش تهیه کنندگان برنامه ها	22
آموزش دانشجویان برنامه ریزی	29
کیفیت محیط شهر	40
Sets	0

تصویر شماره ۴: جدول مقوله‌های اصلی در محیط نرم‌افزار مکس کیودی‌ای

۴٫۲ تولید نظریه

در این مرحله مقوله به کارگیری و تحقق الگوی تنوع‌گرا را از مرحله کدگذاری باز انتخاب کرده و آن را در مرکز فرایندی که در حال بررسی آن هستیم، به عنوان پدیده مرکزی قرار می‌دهیم و سپس دیگر مقوله‌ها را به آن ربط می‌دهیم. این مقوله‌های دیگر عبارتند از: شرایط علی^۲ (عواملی که بر پدیده مرکزی تأثیر می‌گذارند)، راهبردها (کنش‌هایی که در

پاسخ به پدیده مرکزی صورت می‌گیرد)، شرایط زمینه‌ای^۳ و مداخله‌گر^۴ (عوامل محیطی خاص و عمومی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند) و پیامدها^۵ (خروجی‌های به دست آمده از به کارگیری راهبردها). این مرحله مشتمل بر ترسیم نموداری است که الگوی کدگذاری^۶ نامیده می‌شود (نمودار شماره ۲). الگوی کدگذاری روابط بین شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدها را به تصویر می‌کشد.

نمودار شماره ۲: مدل نظریه زمینه‌ای/کدگذاری محوری عوامل مؤثر بر تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا در شهر رشت

مقوله‌هایی که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، تکمیل می‌شود. بنابراین مقوله مرکزی، بخش بسیار مهمی از یکپارچه‌سازی و بهبود مقوله‌هاست. در ادامه عوامل مؤثر بر تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا از طریق نگارش خط داستان با تأکید بر تشریح روابط فیما بین شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدها، تبیین می‌شوند.

- **شرایط علی**

شرایط علی یا سبب ساز معمولاً آن دسته رویدادها و وقایع اند که بر پدیده‌ها اثر می‌گذارند (Strauss & Corbin, 2015: 153). این عوامل مجموعه شرایطی را معرفی می‌کند که بر اساس آن به کارگیری الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا به عنوان مقوله هسته‌ای، الزامی معرفی می‌شود. شرایط علی تحقق الگوی تنوع‌گرا در جدول شماره ۳ آمده است.

در این مرحله از کدگذاری، نظریه‌ای را از روابط میان مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری به نگارش درمی‌آوریم. در یک سطح اصلی این نظریه، شرحی انتزاعی برای فرآیندی که در این پژوهش مطالعه می‌شود یعنی به کارگیری و تحقق الگوی تنوع‌گرا، ارائه می‌دهد. فرآیند یکپارچه‌سازی و بهبود بخشی نظریه در کدگذاری گزینشی از طریق تکنیک‌هایی نظیر نگارش خط داستان که مقوله‌ها را به هم متصل می‌کند و فرآیند دسته‌بندی از طریق یادداشت‌های شخصی در خصوص ایده‌های نظری است. در خط داستانی که در ادامه درباره عوامل مؤثر بر به کارگیری و تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا در شهر رشت نگارش شده، بررسی می‌شود که چگونه عوامل مخصوصی بر پدیده اثر می‌گذارند و منجر به استفاده از راهبردهایی خاص با خروجی‌های ویژه می‌شوند. به عبارت دیگر در مرحله کدگذاری گزینشی یافته‌های مراحل کدگذاری قبلی گرفته می‌شود، مقوله مرکزی انتخاب می‌شود، به شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها مرتبط می‌شود، آن روابط اثبات می‌شود و

- 1 Core category
- 2 Causal conditions
- 3 Contextual conditions

- 4 Intervening conditions
- 5 Consequences
- 6 Coding paradigm

جدول شماره ۳: شرایط / مقوله‌های علی تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا

نوع شرایط / مقوله‌ها	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی
شرایط علی	A: تفکر حاکم بر سازوکار برنامه ریزی شهری	A1: تفکرات مدرنیسم، A2: اندیشه‌های پسامدرنیسم
	B: سیاست‌های کلان شهرسازی	B1: سیاست‌های کالبدی، B2: سیاست‌های اجتماعی در توسعه شهری، B3: سیاست‌تنوع و تفاوت، B4: سیاست یکسان‌سازی و همانندسازی
	C: تغییر رویکرد تهیه برنامه‌های توسعه شهری	C1: رویکردهای مردم‌محور، C2: الگوهای جدید برنامه ریزی شهری
	D: اصلاح محتوای برنامه‌های توسعه شهری	D1: برنامه کاربری زمین، D2: غلبه بعد کالبدی بر دیگر ابعاد توسعه شهری، D3: توجه به ابعاد اجتماعی استفاده از زمین و فضا، D4: کاربرد الگو و شرح خدمات یکسان برای تهیه طرح‌های توسعه شهری، D5: توجه به قشربندی اجتماعی و تفاوت در نیازهای اقشار مختلف
	E: مطالبه‌گری عمومی	E1: تشکل‌های مردمی مدافع حقوق گروه‌ها، E2: آگاهی شهروندان از حقوقشان، E3: آموزش عمومی، E4: خواست شهروندان، E5: نارضایتی عمومی

است. به عقیده صاحب‌نظران برنامه‌ریزی شهر رشت، بررسی اجمالی طرح جامع رشت (۱۳۸۶) حاکی از به‌کارگیری رویکرد ساده - جامع / الگوی برنامه‌ریزی جامع^۱ در تهیه این طرح است. در حالی که بیش از نیم قرن از منسوخ شدن این الگو در خاستگاه آن می‌گذرد و در دهه ۱۹۶۰ میلادی رویکردهای جدیدی از جمله رویکرد سیستمی و سپس راهبردی جایگزین این الگو شدند، در کشور ما پارادایم اصلی در تهیه طرح‌های توسعه شهری محسوب می‌شود (Elyaszade Moghaddam, 2011). دارا بودن دورنمای کالبدی و تأکید طرح جامع رشت (۱۳۸۶) بر جنبه‌های کالبدی و عدم توجه به ابعاد اجتماعی محیط شهری و ترکیب اهداف کالبدی با اهداف اجتماعی، تهیه شدن طرح بدون توجه به نیازها، خواسته‌ها و اولویت‌های شهروندان از گروه‌های اجتماعی مختلف، عدم توجه کافی به تفاوت شهر رشت با سایر شهرها و شرایط محلی و ارزش‌های بومی آن، توجه لازم نمودن به مشکلات شهری و تمرکز نمودن بر موضوعات کلیدی به ویژه در زمینه پاسخگویی به نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف تنها تعدادی از انتقادات وارد بر این الگوی برنامه‌ریزی هستند.

سابقه توجه به گروه‌های اجتماعی مختلف در فرایند برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شهری در سطح جهان به حدود شش دهه پیش و رویکردهایی چون برنامه‌ریزی وکالتی، برنامه‌ریزی مساوات‌خواه و برنامه‌ریزی دموکراتیک بازمی‌گردد؛ رویکردهایی که مردم‌محور هستند نه کالبدمحور. مردم هدف نهایی تهیه و اجرای برنامه‌های توسعه شهری هستند و انتظام‌بخشی کالبدی به محیط شهر برای رفاه و بهزیستی شهروندان است. یکی از این رویکردهای مردم‌محور و برابری‌گرا، رویکرد برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت است که از عمق و غنای مفهومی و نظری بیشتری نسبت به رویکردهای مشابه برخوردار است و می‌تواند در بطن رویکردهای جاری تهیه برنامه‌های توسعه شهری کشورمان از جمله رویکرد جامع و رویکرد راهبردی به کارگرفته شود. با تغییر رویکرد و اتخاذ رویکرد برنامه‌ریزی تنوع‌گرا می‌توانیم به

۱- یکی از مقوله‌های علی مورد تأکید صاحب‌نظران برنامه‌ریزی شهر رشت، تفکر حاکم بر سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشور است که می‌تواند بر مقوله‌های علی دیگر تأثیرگذار. بسیاری از سازوکارهای برنامه‌ریزی شهری جهان با پذیرش تنوع و گوناگونی ساکنان شهری و متأثر از اندیشه‌های پست مدرنیسم به سوی به‌کارگیری رویکردهای تنوع‌گرا و گنجانیدن تنوع‌ها و تفاوت‌ها در فرایندهای برنامه‌ریزی شهری تغییرمسیر داده‌اند، اما سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشور ایران و به تبع آن شهر رشت در سایه جریان فکری مدرنیسم همچنان با شهروندان به صورت نوعی واحد برخورد می‌کنند و تفاوت‌های سنی، جنسیتی، قومی نژادی، مذهبی، تفاوت در توانایی جسمی و در نتیجه تفاوت در نیازهای شهروندان در شهر را در نظر نمی‌گیرند. در حالی که جریان فکری مدرنیسم در خاستگاه خود منسوخ شده و در سایه اندیشه‌های پست مدرنیسم، توجه به تفاوت، تکثر، تنوع و حتی تعارض به عنوان یک اصل بدیهی پذیرش عام پیدا کرده است.

۲- سیاست‌های برنامه‌ریزی بر تخصیص و توزیع منابع میان گروه‌های مختلف مردم تأثیرگذارند. اثرات توزیعی اجتماعی سیاست‌های برنامه‌ریزی خنثی و بی‌طرف نیستند. بلکه برنامه‌ریزی این پتانسیل را دارد که بر این که چه کسانی به چه منابعی دسترسی می‌یابند، تأثیرگذار. سیاست‌ها و رویه‌های برنامه‌ریزی می‌توانند ناخواسته نسبت به برخی از افراد یا گروه‌ها بی‌ملاحظه باشند و ممکن است ناخواسته علیه برخی از بخش‌های جامعه تبعیض قائل شوند. سیاست‌های کالبدی در شهرسازی، پیامدهای اجتماعی دارند (به عنوان مثال برنامه‌ریزی برای احداث یک فضای شهری عمومی همچون پارک و محروم‌سازی توانخواهان از حضور در این فضای عمومی به علت در نظر نگرفتن اصول مناسب‌سازی). با پذیرش تنوع و گوناگونی ساکنان شهری، ضروری است مواردی همچون قشربندی اجتماعی و تفاوت در نیازهای اقشار مختلف جامعه در سیاست‌گذاری‌های ملی و محلی در نظر گرفته شوند. پس دیگر آن الگوهای یکسان‌سازی و همسان‌سازی در عرصه شهرسازی اعتبار خود را از دست داده و شایسته‌است که سیاست‌های تنوع و تفاوت - سیاست‌هایی برای به رسمیت شناختن همه گروه‌های اجتماعی متنوع و به حداقل رساندن تفاوت‌ها و نابرابری‌ها در دسترسی به امکانات و خدمات شهری - جایگزین سیاست‌های قبلی شوند.

۳- یک مقوله علی بسیار مهم تغییر رویکرد تهیه برنامه توسعه شهری

1 Simple-Comprehensive Approach/Comprehensive Planning

این رهیافت برخوردی جامع را در برنامه‌ریزی اتخاذ می‌کند و راه‌حلی برای آن دسته از مشکلات شهری که دارای ماهیت کالبدی‌اند، ارائه نموده که به زمینه‌هایی چون کاربری زمین، منطقه بندی، کنترل تراکم، مقررات ساختمانی و استانداردهای برنامه‌ریزی می‌پردازد.

سوی اصلاح محتوای برنامه‌ها حرکت کنیم.

۴- مقوله‌ی علی اصلاح محتوای برنامه ارتباط متقابل و دوسویه با مقوله‌ی تغییر رویکرد برنامه‌ریزی دارد. صاحب نظران برنامه‌ریزی شهر رشت در چارچوب مسئله پژوهش، از بعد محتوایی انتقاداتی را به طرح جامع رشت (۱۳۸۶) وارد کردند که عبارتند از: تقلیل طرح جامع به طرح جامع کالبدی و برنامه‌ی کاربری زمین، غلبه‌ی بعد کالبدی بر ابعاد اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی توسعه‌ی شهری، عدم توجه به ابعاد و پیامدهای اجتماعی استفاده از زمین و فضا، بی توجهی به قشریندی اجتماعی و تفاوت در نیازهای اقشار مختلف جامعه شهری و کاربرد الگو و شرح خدمات یکسان برای تهیه‌ی برنامه توسعه‌ی شهری بدون توجه به ترکیب جمعیتی اجتماعی شهر رشت. با توجه به انتقادات وارده، اصلاح محتوای برنامه توسعه‌ی این شهر از نظر به رسمیت شناختن گروه‌های اجتماعی مختلف و پاسخگویی به نیازهای فضایی متفاوت آنها در محتوای چشم انداز، اهداف کلان و خرد، راهبردها، سیاست‌ها، پروژه‌های توسعه‌ی شهری و برنامه عملیاتی منتج از این برنامه ضروری به نظر می‌رسد.

۵- در کنار عوامل بیان شده، آگاهی گروه‌های اجتماعی مختلف از حقوقشان در شهر که از طریق آگاهی‌رسانی و آموزش عمومی حاصل می‌شود، رساندن نیازها، خواسته‌ها و اولویت‌های اقلیت‌ها و گروه‌های آسیب‌پذیر از طریق تشکل‌های مردم نهاد مدافع حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف (توانخواهان، سالمندان، کودکان، زنان و ...) به گوش مراجع تصمیم‌گیری و ابراز مسالمت‌آمیز نارضایتی عمومی که مجموعاً ذیل مقوله‌ی علی مطالبه‌گری عمومی مطرح می‌شوند، می‌توانند در تحقق این رویکرد مؤثر باشند.

• شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای مجموعه شرایطی هستند که در محیط برنامه‌ریزی تأثیرگذار بوده اما به عنوان کلان‌روندها در محیطی فراتر از محیط برنامه وجود دارند و به طور غیرمستقیم بر پدیده مورد نظر تأثیرگذارند و برنامه‌ریزان شهری نیز قدرت و اختیار مداخله در آن را ندارند و سطوح تصمیم‌گیری آنها فراتر از تصمیمات برنامه‌ریزی شهری هستند (Vahidi, Borji, 2017: 12). شرایط زمینه‌ای تحقق الگوی تنوع‌گرا در جدول شماره ۴ آمده است.

جدول شماره ۴: شرایط / مقوله‌های زمینه‌ای تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا

مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	نوع شرایط / مقوله‌ها
F1: نظام متمرکز و از بالا به پایین، F2: نظام برنامه‌ریزی بخشی و تعدد ارگان‌ها	F: نوع نظام برنامه‌ریزی شهری کشور	شرایط زمینه‌ای
G1: احترام به دیگر شهروندان	G: ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی شهروندان	
H1: کمبود قوانین کلان مدافع حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف، H2: مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری، H3: قوانین جامع شهرسازی	H: قوانین ملی پشتیبان حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف	
I1: مرجع نظارت بر اجرای قوانین، I2: باز بودن منندهای فرار از قانون، I3: اهمال در اجرای قوانین	I: ضمانت اجرای قوانین	

نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف در شهر است. به خصوص این که شورای عالی شهرسازی و معماری به عنوان عالی‌ترین مرجع قانونی تهیه و تصویب ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری کشور در مصوبات خود به نیازهای سالمندان، کودکان و زنان و وظایف دستگاه‌های اجرایی هنگام طراحی و اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه‌ی شهری نپرداخته است. نکته مهم دیگر این است که طیف گسترده‌ای از مراجع از جمله وزارت کشور، وزارت راه و شهرسازی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و شورای عالی شهرسازی، ضوابط، معیارها و آیین‌نامه‌های شهرسازی تدوین کرده‌اند. سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشور ما از تفرق و پراکندگی قوانین رنج می‌برد و نیاز جدی به شناسایی کاستی‌ها و خلأهای قانونی و گردآوری این ضوابط در قالب قوانین جامع شهرسازی کشور با تأکید بر تدوین ضوابط و مقررات مناسب‌سازی فضاها و اماکن عمومی شهر و وسایل نقلیه عمومی برای گروه‌های آسیب‌پذیر از جمله توانخواهان، سالمندان، کودکان و زنان دارد.

۳- تدوین و تصویب قوانین پشتیبان برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت گام نخست است. برخورداری از محیط‌ها، امکانات و تسهیلات شهری دوستدار گروه‌های اجتماعی مختلف و پاسخگو به نیازهای فضایی متفاوت آنها منوط به اجرا شدن ضوابط و مقررات است. اجرا نشدن بسیاری از این قوانین و مقررات موجب بی‌اثر شدن آنها می‌شود. بر مبنای گفته‌های صاحب نظران برنامه‌ریزی شهر رشت اهمال دستگاه‌های مجری به خصوص شهرداری در اجرای قوانین، باز بودن منندهای فرار از قانون و نبود مرجع نظارت بر اجرای قوانین از مهمترین دلایل

۱- در نظام برنامه‌ریزی شهری کشورمان که از نوع متمرکز، از بالا به پایین و بخشی است، عمدتاً رویکردهای به کارگرفته شده برای تهیه‌ی برنامه‌های توسعه‌ی شهری و محتوای برنامه‌ها بدون توجه به ترکیب اجتماعی جمعیتی مکان‌ها از سطح ملی به محلی دیکته و برنامه‌ها بر اساس الگو و شرح خدمات یکسان تهیه می‌شوند. سطح محلی به خصوص شهرداری‌ها با وجود شناختی که از ترکیب اجتماعی جمعیتی محدوده جغرافیایی خود دارند، نقش چندانی در تعیین محتوای برنامه‌ها ندارند و تنها هنگام تهیه‌ی برنامه‌های عملیاتی، می‌توانند خواسته‌ها و نظرات خود را منعکس کنند. همچنین تعدد مراجع ذی مدخل در تهیه، بررسی، تصویب، اجرا و نظارت بر اجرای طرح‌ها، هرگونه تغییر در رویکرد و اصلاح محتوای برنامه‌ها را بسیار دشوار و زمان بر می‌کند.

۲- برنامه‌ریزی در درون یک چارچوب قانونی فعالیت می‌کند که این چارچوب الزاماتی را برای برخورد و رفتار منصفانه برقرار می‌کند. تصویب و اصلاح قوانین به منظور مقابله با تبعیضی که گروه‌های خاص تجربه می‌کنند و حصول اطمینان از این که مسائل مرتبط با تنوع در تمام سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در نظر گرفته می‌شوند، ضروری است. بنا بر اظهارات بسیاری از صاحب نظران برنامه‌ریزی شهر رشت، کشور ما از کمبود قوانین ملی مدافع حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف رنج می‌برد. نگاهی اجمالی به قانون اساسی، قوانین برنامه‌های توسعه، مصوبات مجلس شورای اسلامی و آیین‌نامه‌های اجرایی دولت به خوبی مؤید غفلت اسناد قانون‌گذاری از حقوق و

نشود، رسوخ این موضوعات در قوانین و برنامه‌ها و عینیت یافتن آنها در محیط شهر دشوار خواهد بود.

• شرایط مداخله‌گر

شرایط مداخله‌گر، آنهایی اند که شرایط علی را تخفیف یا به نحوی تغییرمی‌دهند (Strauss & Corbin, 2015: 153). آنها شرایط زمینه‌ای عمومی هستند که بر راهبردها تأثیر می‌گذارد (Danaeifard, 2012: 98). شرایط مداخله‌گر تحقق الگوی تنوع‌گرا در جدول شماره ۵ آمده است.

جدول شماره ۵: شرایط / مقوله‌های مداخله‌گر تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا

مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	نوع شرایط / مقوله‌ها
1: عدم موازنه درآمد و هزینه، 2: کمبود بودجه برای پروژه‌های عمرانی، 3: عدم برخورداری از منابع درآمدی مستمر، 4: فساد مالی و منفعت طلبی	1: بنیه مالی شهرداری‌ها	شرایط مداخله‌گر
K1: تدقیق و اصلاح شرح وظایف بخش‌ها، K2: تداخل و همپوشانی وظایف بخش‌ها، K3: مرجع هماهنگ کننده بخش‌ها، K4: ضعف نظارت در فرهنگ سازمانی، K5: فساد مالی و منفعت طلبی، K6: انتخاب پیمانکاران ذی صلاح، K7: دانش، تجربه و تحصیلات مرتبط مدیران و کارکنان شهرداری، K8: آموزش کادر فنی شهرداری	K: ساختار و تشکیلات اجرای طرح‌ها	
L1: تعدد دستگاه‌های ذی مدخل در توسعه و عمران شهری، L2: هماهنگی و مشارکت ادارات مختلف	L: هماهنگی بین سازمانی	
M1: مقالات پژوهشی درباره رویکردهای نوین، M2: برنامه درسی رشته برنامه‌ریزی شهری، M3: آموزش دیدگاه‌ها و روش‌های جدید شهرسازی، M4: مبهم بودن مفهوم تنوع	M: آموزش دانشجویان برنامه‌ریزی	
N1: برخورداری مهندسی مشاوران نیروهای متخصص لازم در تمام رشته‌ها، N2: ارزیابی سالانه مشاوران تهیه کننده طرح‌ها، N3: دستورالعمل‌های راهنمای برنامه‌ریزی شهری	N: دانش و تجربه تهیه کنندگان برنامه‌های توسعه شهری	
O1: برخورداری اعضای شورا از دانش، تخصص و تجربه لازم و مرتبط، O2: اهمال در انجام وظایف قانونی، O3: فساد مالی و قدرت طلبی	O: مصوبات شورای شهر	
P1: ارزیابی وضعیت و کیفیت محیط زیست شهری، P2: ارزیابی اثرات اجتماعی برنامه‌ها	P: نیازسنجی	

بهداشتی عمومی در شهر. آیا این وظیفه بر عهده مدیریت هماهنگی و نظارت بر خدمات شهری است یا سازمان سیما، منظر و فضای سبز شهری؟ این که کدام مرجع متولی هماهنگی بین بخش‌ها برای ایجاد وحدت رویه و جلوگیری از موازی‌کاری و کدام مرجع متولی نظارت بر حسن اجرای وظایف محوله است، خود بحث مفصلی است که در این مقال نمی‌گنجد.

نکته مهم دیگر درباره این مقوله این است که بسیاری از مدیران و کارکنان شهرداری از دانش، تجربه و تحصیلات مرتبط با مدیریت، برنامه‌ریزی و عمران شهری برخوردار نیستند و با رویکردهای نوین برنامه‌ریزی شهری به ویژه رویکرد برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت آشنا نیستند. نتایج مصاحبه با تعدادی از مدیران شهرداری رشت نشان می‌دهد که اقدامی برای آموزش کادر فنی شهرداری که عمدتاً تحصیلات غیرمرتبط با توسعه و عمران شهری دارند، انجام نشده و در آخر این که انتخاب پیمانکاران برای اجرای پروژه‌های عمرانی مهمی همچون خیابان‌کشی، پیاده‌روسازی، احداث پارک‌ها، میادین عمومی، پایانه‌های مسافری، ایستگاه‌های اتوبوس، پل‌های هوایی عابریاده و ... بر اساس روابط و بدون توجه به سوابق اجرایی آنها انجام می‌شود و نتیجه پروژه‌های بی‌کیفیت و غیرقابل استفاده برای گروه‌های اجتماعی مختلف در شهر خواهد بود. پروژه‌هایی که شهروندان را گونه و نیازهایشان در شهر را مشابه هم در نظر می‌گیرند.

۳- مقوله دیگری که رابطه دو سویه با مقوله بیان شده دارد، هماهنگی همه ارگان‌های ذی مدخل در توسعه و عمران شهری است. طیف گسترده‌ای از دستگاه‌ها اعم از راه و شهرسازی، حفاظت محیط زیست،

اجرا نشدن قوانین و مقررات مدافع نیازهای گروه‌های مختلف هستند. ۴- دیگر مقوله زمینه‌ای مهم، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی شهروندان است. احترام به حقوق گروه‌های آسیب‌پذیری چون توانخواهان، سالمندان، کودکان و زنان در وسایل نقلیه عمومی، فضاها و اماکن عمومی شهر از جمله خیابان‌ها، پارک‌ها، میادین و ادارات توسط سایر شهروندان و البته افرادی که متولی خدمت‌رسانی به آنها هستند، ریشه در ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی جامعه شهری ما دارد. تا وقتی که احترام به حقوق این گروه‌ها در فرهنگ ما نهادینه

۱- یکی از مهمترین مقوله‌های مداخله‌گر، بنیه مالی شهرداری‌هاست که مقوله‌ای بازدارنده در تحقق برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا در شهرداری رشت است. بنا بر اظهارات مدیران ارشد شهرداری رشت، این نهاد همچون بسیاری از شهرداری‌های کشور به علت عدم برخورداری از منابع درآمدی مستمر، گستردگی دامنه وظایف محوله به شهرداری در حوزه توسعه و عمران شهری و هزینه‌های مرتبط با این وظایف و در نتیجه عدم موازنه درآمد و هزینه، نه تنها در انجام کارهای عمرانی با مشکلات عدیده‌ای روبروست بلکه در پرداخت حقوق و مزایای پرسنل نیز با چالش مواجه است. به این ترتیب کمبود بودجه برای پروژه‌های عمرانی موجب می‌شود، طراحی و اجرای پروژه‌های شهری با کیفیت، همه شمول و پاسخگو به نیازهای فضایی متفاوت گروه‌های اجتماعی مختلف محقق نشود. البته فساد مالی و منفعت طلبی برخی از مدیران نیز عاملی است که نباید نادیده گرفته شود.

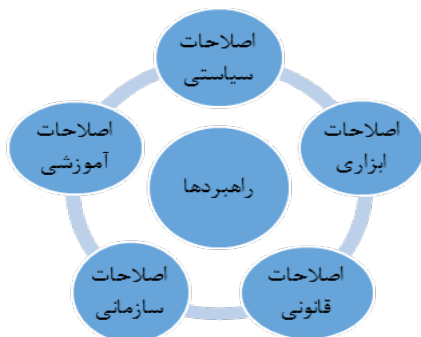
۲- مقوله مداخله‌گر دیگر، ساختار و تشکیلات اجرای طرح‌هاست. شهرداری‌ها در حوزه ارائه خدمات و اجرای پروژه‌های عمرانی نقش بسیار مهم و تعیین‌کننده‌ای در تحقق برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا دارند. اما عدم تدقیق و اصلاح شرح وظایف بخش‌های مختلف شهرداری (معاونت‌ها، مدیریت‌ها، اداره‌ها، سازمان‌ها و ...) و در نتیجه تداخل و همپوشانی وظایف و موازی‌کاری موجب اتلاف منابع مالی، زمان و انرژی کارکنان شهرداری خواهد شد. به گفته یکی از مدیران ارشد شهرداری رشت با بررسی شرح وظایف و اقدامات بخش‌های مختلف شهرداری متوجه می‌شویم که متولی بسیاری از خدمات دقیقاً مشخص نیست؛ به عنوان مثال احداث و مناسب‌سازی سرویس‌های

خصوص جامعه‌شناس نیاز دارند. بسیاری از صاحب نظران برنامه‌ریزی بر ضرورت وجود دستورالعمل‌های راهنما برای تهیه‌کنندگان در زمینه چگونگی به رسمیت شناختن گروه‌های اجتماعی متنوع و پاسخگویی به نیازهای فضایی متفاوت آنها در سیاست‌ها و پیشنهادها برنامه‌ها تأکید دارند (دستورالعمل راهنمای برنامه‌ریزی برای تنوع و تفاوت). ارزشیابی سالانه شرکت‌های مشاور و بررسی سابقه آنها در ارائه برنامه‌های مردم‌محور و موفق در عرصه اجرا بسیار مهم است.

۷- نیازسنجی حلقه مفقوده فرایند تهیه و اجرای برنامه‌های توسعه شهری است که در به کارگیری و تحقق الگوی برنامه‌ریزی تنوع‌گرا نقشی تشویق‌کننده دارد. هدف از برنامه‌ریزی شهری تأمین محیط مناسب زندگی همه شهروندان است. بنابراین ارزیابی کیفیت محیط شهر^۲ از دیدگاه تنوع‌گرایی و پاسخگویی به نیازهای فضایی متفاوت گروه‌های مختلف می‌تواند راهنمای طراحی و اجرای برنامه‌های شهری همه‌شامل باشد. ارزیابی وضعیت محیط شهر رشت از دیدگاه تنوع‌گرایی می‌تواند از طریق طراحی و سنجش شاخص‌های ارزیابی کیفیت محیط به تفکیک گروه‌های اجتماعی مختلف و مقایسه مقدار وضع موجود شاخص‌ها با استانداردها انجام شود. همچنین ضرورت ارزیابی اثرات برنامه‌ها و سیاست‌ها بر گروه‌های مختلف اجتماع و بررسی این که چه کسانی از انواع مختلف سیاست‌ها، اقدامات و رویه‌های برنامه‌ریزی منفعت می‌برند و چه کسانی متضرر می‌شوند، وجود دارد.

• راهبردها

راهبردها، کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های خاصی هستند که از پدیده محوری منتج می‌شوند (Danaeifard & Emami, 2007: 84). آنها کنش‌هایی هستند که در پاسخ به پدیده محوری صورت می‌گیرند. عمل / تعامل یا کنش / کنش متقابل^۳ اصطلاحاتی‌اند که ما برای اشاره به تاکتیک‌های راهبردی و طرز عمل‌های عادی یا روتین و چگونگی مدیریت موقعیت‌ها توسط افراد در مواجهه با مسائل و امور به کار می‌بریم. عمل / تعامل‌های راهبردی، کنش‌های با منظور و عمدی‌اند که برای حل یک مسئله صورت می‌گیرند و با صورت گرفتن آنها پدیده شکل می‌گیرد (Strauss & Corbin, 2015: 155). ترکیبی از عواملی که به عنوان شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر در به کارگیری و تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا مطرح شدند؛ یعنی اصلاحات سیاستی، ابزاری، قانونی، سازمانی و آموزشی می‌توانند به عنوان راهبردهای تحقق این رویکرد در نظر گرفته شوند (تصویر شماره ۵).

تصویر شماره ۵: راهبردهای به کارگیری و تحقق الگوی برنامه‌ریزی تنوع‌گرا

نیروی انتظامی، آموزش و پرورش، بهزیستی، بهداشت و درمان، تربیت بدنی، فرهنگ و ارشاد اسلامی، توزیع نیروی برق، آب و فاضلاب و بسیاری از ارگان‌های دیگر در مدیریت شهر دخیل هستند. فراهم آوردن بسیاری از زیرساخت‌های اساسی و ارائه امکانات آموزشی، بهداشتی درمانی، ورزشی، تفریحی و فرهنگی مناسب گروه‌های اجتماعی مختلف به خصوص توانخواهان، سالمندان، کودکان و زنان تنها بر عهده شهرداری نیست بلکه مشارکت و هماهنگی همه دستگاه‌های اجرایی شهر را می‌طلبد. تعدد دستگاه‌های ذی‌مدخل در توسعه و عمران شهری می‌تواند هماهنگی و مشارکت آنها را در مسیر دستیابی به محیط زیست شهری با کیفیت و همه‌شامل برای همه گروه‌های اجتماعی مختلف دشوار سازد.

۴- تحلیل گفته‌های مدیران ارشد شهرداری رشت در کنار مرور اجمالی مصوبات شورای اسلامی این شهر نشان می‌دهد، به جز دو مصوبه «طراحی و مناسب سازی فضاهای شهری برای معلولان با مشارکت بهزیستی» (۱۳۸۳) و «طرح الزام شهرداری برای مناسب‌سازی و بهینه‌سازی فضاهای شهری برای جانبازان و معلولین جسمی حرکتی و سالمندان» (۱۳۹۲) که آیین‌نامه‌های اجرایی این دو مصوبه تاکنون تهیه و تصویب نشده است (www.rashtshora.ir, 2020)، شورای این شهر مصوبه‌ای درباره مناسب‌سازی فضاهای شهری برای کودکان و زنان ندارد^۱ و در طرح جامع رشت (۱۳۸۶) نیز به حقوق و نیازهای فضایی متفاوت گروه‌های اجتماعی مختلف اشاره‌ای نشده است. برخوردار نبودن اعضای شورا از تخصص و تجربه مرتبط با مسائل شهری، اهمال در انجام وظایف قانونی که یکی از مهمترین آنها قانون‌گذاری و تصویب مصوبات مرتبط با حقوق و نیازهای شهروندان در شهر است و در نهایت فساد مالی و قدرت طلبی از مقوله‌های مورد تأکید صاحب نظران برنامه‌ریزی بودند.

۵- دو مقوله مداخله‌گر که ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند، آموزش دانشجویان برنامه‌ریزی شهری و دانش و تجربه تهیه‌کنندگان برنامه‌های توسعه شهری هستند. آموزش و دانش دو روی یک سکه‌اند. بسیاری از دانشجویان و حرفه‌مندان برنامه‌ریزی در بخش خصوصی و عمومی با مفهوم تنوع، ارتباط بین برنامه‌ریزی کالبدی و مسائل مرتبط با تنوع و رویکردهای جدید برنامه‌ریزی شهری به خصوص رویکرد تنوع‌گرا آشنایی کافی ندارند. معرفی رویکردهای جدید برنامه‌ریزی از جمله رویکرد تنوع‌گرا در مقالات علمی پژوهشی و گنجاندن این موضوعات در برنامه درسی دانشجویان، با ارتقای دانش آنها، قطعاً تأثیر خود را در محتوای برنامه‌ها نشان می‌دهد.

۶- علاوه بر این برای اصلاح محتوای برنامه‌های توسعه شهری و تنوع‌گرا شدن آنها، شرکت‌های مشاور تهیه‌کننده برنامه‌ها به متخصصان همه رشته‌های مرتبط با مسائل شهری از جمله برنامه‌ریز شهری، کارشناس حمل‌ونقل شهری، کارشناس محیط‌زیست، اقتصاددان شهری و به

۱ به استناد بند ۱ و ۲ ماده ۷۱ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور مصوب ۱۳۷۵، بررسی و شناخت کمیودها، نیازها و نارسایی‌های اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی، اقتصادی و رفاهی حوزه انتخابیه و تهیه طرح‌ها و پیشنهادها برای اصلاحی و راه حل‌های کاربردی در این زمینه‌ها و نظارت بر حسن اجرای مصوبات شورا و طرح‌های مصوب در امور شهرداری و سایر سازمان‌های خدماتی از وظایف قانونی شورای شهر است.

2 Urban Environmental Quality Assessment

3 Action/Interaction

• شرایط پیامدی

گرا در واقع همان اثرات و نتایج مثبتی است که انتظاری رود در صورت به کارگیری و تحقق آن به دست آید. شرایط پیامدی تحقق الگوی تنوع‌گرا در جدول شماره ۶ آمده است.

مقوله‌های پیامدی مقوله‌هایی هستند که نتیجه و ماحصل رخداد مقوله مرکزی در آنها نمود می‌یابد. پیامدهای برنامه‌ریزی شهری تنوع

جدول شماره ۶: شرایط / مقوله‌های پیامدی تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا

مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	نوع شرایط / مقوله‌ها
Q1: افزایش کیفیت زندگی، Q2: کاهش نابرابری‌های فضایی و اجتماعی، Q3: کاهش محرومیت مکانی، Q4: افزایش دسترسی به امکانات و خدمات عمومی، Q5: ایمنی و امنیت، Q6: رضایتمندی شهروندان از شهرداری	Q: ارتقای کیفیت محیط زیست شهری / محیط زیست شهری تنوع‌گرا	شرایط پیامدی

ملی به سطح محلی و در نتیجه دشوار و زمان بر بودن تغییر محتوای برنامه، کمبود قوانین ملی مدافع حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف به ویژه غفلت شورای عالی شهرسازی از تصویب مصوبات مرتبط با حقوق و نیازهای گروه‌های آسیب‌پذیر در شهر، وجود مشکلات جدی در حیطه اجرای ضوابط و مقررات حتی در صورت وجود قوانین به روز و کارآمد و در نهایت ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی شهروندان در احترام به حقوق گروه‌های خاص را به عنوان شرایط زمینه‌ای تحقق این الگو مطرح کردند؛ شرایطی که در محیط برنامه‌ریزی تأثیرگذار بوده اما به عنوان کلان‌روندها در محیطی فراتر از محیط برنامه وجود دارند و به طور غیرمستقیم بر پدیده مورد نظر تأثیرگذارند.

صاحب نظران برنامه‌ریزی این شهر عواملی چون بنیه مالی شهرداری رشت برای اجرای پروژه‌های توسعه شهری تنوع‌گرا و همه شمول، ساختار و تشکیلات شهرداری رشت به عنوان مجری برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه شهری از نظر تدقیق و اصلاح شرح وظایف بخش‌های مختلف شهرداری در حوزه برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا و انطباق وظایف و اقدامات از طریق مراجع هماهنگ‌کننده و نظارتی، دانش، تخصص و تجربه تهیه‌کنندگان و مجریان برنامه‌ها و مدیران و کارکنان شهرداری این شهر در زمینه الگوهای جدید برنامه‌ریزی، هماهنگی بین کلیه سازمان‌های ذی‌مدخل در توسعه شهری، تصویب مصوبات مرتبط با حقوق و نیازهای گروه‌های آسیب‌پذیر به وسیله شورای اسلامی شهر و در نهایت نیازسنجی و ارائه تصویری از وضعیت فعلی شهر از نظر پاسخگویی به نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف را به عنوان شرایط مداخله‌گری معرفی می‌کنند که می‌توانند در تحقق این الگو جنبه تشویق‌کننده یا بازدارنده داشته باشند. ترکیبی از عوامل و شرایط فوق شامل اصلاحات سیاستی، ابزاری، قانونی، سازمانی و آموزشی می‌توانند به عنوان راهبردهای تحقق این الگو در نظر گرفته شوند. در نهایت دستیابی به محیط زیست شهری تنوع‌گرا و همه شمول یا ارتقای کیفیت محیط زیست شهری برای همه گروه‌های اجتماعی مختلف به عنوان مقوله پیامدی شناسایی شد.

مرور اجمالی یافته‌های سایر تحقیقات نشان می‌دهد که سایر محققان به مواردی چون به کارگیری رویکرد در جریان اصلی قرارداد و در نظر گرفتن ملاحظات مرتبط با تنوع در سیاست‌ها، اسناد و اقدامات روزمره شهرداری، اصلاح محتوای سیاست‌های برنامه‌ریزی در دو سطح ملی و محلی و تنوع‌گرا شدن آنها، وضع قوانین مقابله با تبعیض علیه گروه‌ها، ارتقای دانش برنامه‌ریزان شهری شاغل در بخش عمومی و خصوصی درباره ارتباط برنامه‌ریزی فضایی و موضوعات مرتبط با تنوع و آموزش آنها، تدوین دستورالعمل‌های راهنمای برنامه‌ریزی، ایجاد

۱- از اثرات مثبت و پیامدهای اصلی تحقق این الگو در شهر رشت می‌تواند کاهش تفاوت‌ها و نابرابری‌ها علیه گروه‌های اجتماعی مختلف در دسترسی به امکانات و تسهیلات عمومی مورد نیازشان در شهر باشد. به گونه‌ای که هیچ شهروندی به واسطه سن، جنسیت، توانایی ذهنی / جسمی، قومیت، نژاد، مذهب و دیگر تفاوت‌ها از دسترسی به امکانات عمومی محروم نشود. کاهش نابرابری‌های فضایی و اجتماعی علیه گروه‌های آسیب‌پذیر می‌تواند منجر به ارتقای شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر شود. افزایش ایمنی و امنیت گروه‌های آسیب‌پذیر (توانخواهان، سالمندان، کودکان، زنان و ...) در شهر و افزایش رضایتمندی شهروندان از اقدامات مدیریت شهری نیز می‌تواند از پیامدهای جانبی تحقق این الگو باشد. دو دسته پیامدهای اصلی و جانبی (مقوله‌های فرعی) را می‌توانیم در قالب مقوله اصلی **ارتقای کیفیت محیط زیست شهری** برای همه گروه‌های اجتماعی مختلف یا دستیابی به محیط زیست شهری تنوع‌گرا و همه شمول بگنجانیم که نتیجه و ماحصل نهایی تحقق این الگو خواهد بود.

۵. نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با بهره‌گیری از روش نظریه زمینه‌ای نظام‌مند و گردآوری داده‌های متنی مصاحبه‌ای از افراد مطلع در دو حوزه پژوهشی و اجرایی و تحلیل داده‌ها توانست طیف گسترده‌ای از عوامل مؤثر در به کارگیری و تحقق این رویکرد را در قالب ۱۷ مقوله اصلی و ۵۹ مقوله فرعی و روابط میان آنها شناسایی کند. مقوله‌های شناسایی شده در قالب پنج دسته شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، پیامدی و راهبردها، حول مقوله هسته‌ای به کارگیری و تحقق الگوی تنوع‌گرا سازماندهی شدند. با تأکید بر تأثیر انکارناپذیر سطح ملی بر برنامه‌ریزی شهری در سطح محلی، عواملی چون نظام فکری مسلط بر سازوکار برنامه‌ریزی شهری کشور و گذار از تفکرات مدرنیسم به اندیشه‌های پسامدرنیسم، حرکت از سیاست‌های صرفاً کالبدی به سوی ترکیب سیاست‌های کالبدی با سیاست‌های اجتماعی و چرخش از سیاست‌های یکسان‌سازی و همانندسازی به سیاست‌های تنوع و تفاوت، تغییر رویکرد تهیه برنامه توسعه شهری از رویکرد یکسان‌نگر به رویکرد تنوع‌گرا، کثرت‌گرا و مردم‌محور و در نتیجه اصلاح محتوای برنامه توسعه شهر رشت و توجه به نیازهای فضایی متفاوت گروه‌های اجتماعی مختلف در محتوای برنامه و در نهایت مطالبه‌گری عمومی شهروندان این شهر به عنوان شرایط علی به کارگیری و تحقق الگوی تنوع‌گرا شناسایی شدند.

متخصصین برنامه‌ریزی شهر رشت عواملی چون متمرکز و بخشی بودن نظام برنامه‌ریزی شهری کشور و دیکته شدن محتوای برنامه از سطح

- H., Harris, N. R., & Imrie, R. (2004). *Planning and Diversity: Research into Policies and Procedures*.
- Bridge, G., & Watson, S. (2011). *The new Blackwell companion to the city*. Wiley-Blackwell Oxford.
 - Corbin, J., & Strauss, A. (2014). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage publications.
 - Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.
 - Danaeifard, H., Emami, S. (2007). *Strategies of Qualitative Research: A Reflection on Grounded Theory*. *Strategic Management Thought*, 1(2), 69-97. [in Persian]
 - Danaeifard, H., Alvaani, M., Azar, A. (2012). *Ravesh Shenaasi-e Pajouhesh-e Kei-fi dar Modiriati, Rouikardi Jame*, [Qualitative research methodology in management: a comprehensive approach]. Tehran: Saffar Eshraaghi. [in Persian]
 - Elyaszadeh Moghaddam, N. (2011). *Surveying and Feasibility of Replacement of Structural-strategic Model with Urban Comprehensive Planning Model in Iran*. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 4(6), 35-48. [in Persian]
 - Fainstein, S. S. (2005). *Cities and diversity: should we want it? Can we plan for it?* *Urban affairs review*, 41(1), 3-19.
 - Fincher, R. (2003). *Planning for cities of diversity, difference and encounter*.
 - Fincher, R. (2007). *Seeing Cities and their Planning with Diversity in Mind (Keynote Address)*. State of Australian Cities Research Network. Available at: <http://apo.org.au/node/60203> (accessed 1 January 2010).
 - Fincher, R., & Iveson, K. (2008). *Planning and diversity in the city: Redistribution, recognition and encounter*. Macmillan International Higher Education.
 - Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction*. Longman Publishing.
 - Graham, K. A., & Phillips, S. D. (2006). *Another fine balance: Managing diversity in Canadian cities*. Institute for Research on Public Policy.
 - Greater London Authority (2007). *Planning for equality and diversity in London: supplementary planning guidance to the London Plan*. Greater London Authority.
- تشکل‌های مردمی مدافع حقوق و نیازهای گروه‌های آسیب‌پذیر، ارزیابی اثرات برنامه‌ها و سیاست‌ها بر گروه‌های مختلف اجتماع و اصلاح ساختار و تشکیلات اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های تنوع‌اشاره کردند. مقایسه یافته‌های تحقیق پیش رو با تحقیقات دیگر علاوه بر دربرگرفتن و تأیید یافته‌های آنها نشان می‌دهد، عوامل بنیادی تر و گسترده‌تری در به کارگیری و تحقق این رویکرد مؤثرند که می‌توان آنها را در قالب زیرساخت‌های اندیشه‌ای (تفکر حاکم بر نظام برنامه ریزی شهری)، سیاستی (سیاست‌های کلان شهرسازی)، ابزاری (رویکرد تهیه برنامه‌های توسعه شهری، محتوای برنامه‌ها و نیازسنجی)، سازمانی (نوع نظام برنامه ریزی شهری کشور، ساختار و تشکیلات اجرای طرح‌ها و هماهنگی بین سازمانی)، قانونی (قوانین ملی مدافع حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف، مصوبات شورای شهر و ضمانت اجرای قوانین)، مالی (بنیه مالی شهرداری‌ها)، آموزشی (آموزش دانشجویان برنامه ریزی و دانش و تجربه تهیه کنندگان برنامه‌ها) و فرهنگی اجتماعی (مطالبه‌گری عمومی و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی شهروندان) بیان نمود.
- آنچه مطالعه پیش رو را از سایر مطالعات متمایز می‌کند، علاوه بر شناسایی طیف گسترده‌تری از عوامل، سازماندهی و تشریح مقوله‌های شناسایی شده در قالب پنج دسته شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، پیامدی و راهبردها حول مقوله هسته‌ای به کارگیری و تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا و ارائه مدل پارادایمی این الگوست. با توجه به نوع مسئله تحقیق، نظریه زمینه‌ای روش مناسبی در درک مجموعه شرایط و عوامل مؤثر بوده و شناسایی طیف گسترده‌ای از عوامل و سازماندهی آنها در قالب یک مدل پارادایمی را امکان‌پذیر نموده است. امید است شناسایی و تبیین این عوامل بتواند راهنمای تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات آینده مراجع برنامه‌ریزی شهری کشورمان برای به رسمیت شناختن گروه‌های اجتماعی متنوع، پاسخگویی به نیازهای متفاوتشان در فرایندهای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری و مقابله با تبعیض در اقدامات برنامه‌ریزی شهری باشد.

References:

- Ahmadi, D., & Tasan-Kok, T. (2014). *Urban policies on diversity in Toronto, Canada*.
- Andersen, H. T., Blach, V., Beckman, A. W., & Nielsen, R. S. (2014). *Urban Policies on Diversity in Copenhagen, Denmark*. Copenhagen: Danish Building Research Institute, Aalborg.
- Beheshti, S. (2016). *Tahlil-e Dade-Haye Kei-fi ba Narm Afzar-e Max QDA 11, Chap-e Avval* [Qualitative data analysis with maxqda11 software]. Tehran: Ravesh Shenasan. [in Persian]
- Beheshti, S., & Rezaayat, Gh. H. (2015). *Tahlil-e Dade-Haye Kei-fi ba Narm Afzar-e N Vivo* [Qualitative data analysis with NVivo software], Tehran: Agah. [in Persian]
- Booth, C., Batty, E., Gilroy, R., Dargan, L., Thomas,

- Higgins, M., Hague, C., Prior, A., McIntosh, S., Satsangi, M., Warren, F., . . . Netto, G. (2005). Diversity and Equality in Planning: A Good Practice Guide. Office of the Deputy Prime Minister.
- Lee, J. (2001). A grounded theory: integration and internalization in ERP adoption and use. The University of Nebraska-Lincoln.
- Leicester City Council (2012), Summary of the equality and diversity strategy.
- Levines, A. & Silver, C. (2014). Rahnama-ye Gam Be Gam-e Estefade az Narm Afzar-e Max QDA 2 dar Tahghigh-e Kei-fi [A Step-by-Step Guide to Using Max QDA 2 Software in Qualitative Research], (Abolfazl Ramezani). Tehran: Jame Shenasan. [in Persian]
- Mohammad Pour, A. (2013). Ravesh-e Tahghigh-e Kei-fi Zed-e Ravesh, Mantegh va Tarh dar Ravesh Shenasi-e Kei-fi, Jeld-e Avval [Qualitative research method, counter-method, logic and design in qualitative research]. Tehran: Jame-e Shenasan. [in Persian]
- Morse, J. M. (2001). Situating grounded theory within qualitative inquiry. Using grounded theory in nursing, 1-15.
- Reeves, D. (2004). Planning for diversity: policy and planning in a world of difference. Routledge.
- Rose, G. (1997). Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. Progress in human geography, 21(3), 305-320.
- Schiller, M. (2016). European cities, municipal organizations and diversity: The new politics of difference. Springer.
- Strauss, A. & Corbin, J. (2015). Mabani-e Pajouhesh-e Kei-fi, Fonoun va Marahel-e Tolid-e Nazarieh-e Zmineh-ey [Basics of qualitative research: techniques and stages of production of grounded theory], (Ebrahim Afshar), Tehran: Ney. [in Persian]
- Tashakkori, A., Johnson, R. B., & Teddlie, C. (2020). Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences. Sage publications.
- Vahidi Borji, G. Nourian, F., Azizi, M. M. (2017). The Obstacles against the Success of Suggested Functions in Urban Development Projects in Iran. Honar-Ha-Ye-Ziba: Memory Va Shahrsazi, 22(1), 5-14. [in Persian]
- Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. Ethnic and Racial Studies, 30 (6), 1024-1054. In.
- Vertovec, S. (2012). "Diversity" and the social imaginary. European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie, 53(3), 287-312.
- Vertovec, S. (2014). Routledge international handbook of diversity studies. Routledge.
- www.amar.org.ir
- https://rashtshora.ir

نحوه ارجاع به مقاله:

طهری، فضیلت؛ نسترن، مهین؛ اجلالی، پرویز؛ (۱۴۰۰) شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق الگوی برنامه‌ریزی شهری تنوع‌گرا در شهر رشت با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای نظام‌مند، مطالعات شهری، 10 (40)، 89-104. doi: 10.34785/J011.2021.304/Jms.2021.132

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Motaleate Shahri. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

